

Шмітько В. В. – аспірант кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ, м. Київ
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2876-7636>

Криміналістичні та психологічні ознаки особи правопорушника – державного службовця, який вчиняє корупційні кримінальні правопорушення, пов'язані з одержанням неправомірної вигоди

Метою статті є дослідження криміналістичних та психологічних ознак особи правопорушника – державного службовця, який вчиняє корупційні кримінальні правопорушення, пов'язані з одержанням неправомірної вигоди. **Методологічною основою** дослідження є діалектико-матеріалістичний метод, що сприяв розумінню об'єкта дослідження в контексті поєднання потреб науки та практичної діяльності правоохоронних органів; методи формальної логіки (аналіз, синтез, дедукція, індукція, аналогія, абстрагування), що дали змогу детальніше розглянути криміналістичні та психологічні ознаки особи правопорушника – державного службовця, який вчиняє корупційні кримінальні правопорушення, пов'язані з одержанням неправомірної вигоди. Крім наведених загальнонаукових методів, застосовано і спеціально-правові методи: порівняльно-правовий – під час аналізу норм законодавства, наукових категорій, визначень і підходів; історико-правовий – для висвітлення змісту основних понять на підставі наукових поглядів та положень чинного законодавства; метод системного аналізу – для комплексного узагальнення криміналістичних і психологічних ознак особи правопорушника – державного службовця. Дослідження здійснено на основі опрацювання та аналізу наукових праць як українських, так і зарубіжних учених з наук кримінального циклу та юридичної психології. **Наукова новизна** роботи полягає у висвітленні в системному взаємозв'язку криміналістичних та психологічних ознак особи правопорушника – державного службовця, який вчиняє корупційні кримінальні правопорушення, пов'язані з одержанням неправомірної вигоди. Обґрунтовано необхідність урахування під час криміналістичного дослідження такої особи її індивідуально-психологічних особливостей, що впливають на формування мети, мотиву, мотивації тощо як передумов успішного виявлення, попередження, документування, розслідування цієї категорії кримінальних правопорушень. **Висновки.** Одним з ефективних інструментів, які можуть стратегічно забезпечити позитивні науково-прикладні результати в протидії корупції в Україні, є ґрунтовне дослідження криміналістичних та психологічних ознак особи правопорушника-корупціонера (зокрема, державного службовця), який вчиняє корупційні кримінальні правопорушення, пов'язані з одержанням неправомірної вигоди, що надасть можливість виявити чинники генезису особи правопорушника – державного службовця, встановити детермінації та механізм кримінально протиправної поведінки, зібрати достатні докази для притягнення до кримінальної відповідальності й засудження винної особи, що сприятиме реалізації заведань щодо виявлення, попередження, якісного документування та ефективного розслідування цієї категорії кримінальних правопорушень, а також запобіганню вчиненню нових.

Ключові слова: корупція; службова особа; неправомірна вигода; психологічна характеристика; державний службовець; кримінальне правопорушення.

Вступ

Проблеми, пов'язані з корупцією, нині є одними з найактуальніших для українського суспільства, адже становлять загрозу для демократичних перетворень в Україні. Виняткової актуальності їх дослідження набуває в умовах інтеграції України до Європейського Союзу (далі – ЄС), особливо після надання 2022 року нашій державі статусу кандидата на вступ в ЄС, коли відкривається нова сторінка в історії на шляху цілеспрямованого руху до повноправного членства в ЄС, що передбачає обов'язкове проведення системи докорінних і послідовних реформ. Одними з найголовніших таких реформ та умов є ефективно запобігання й реальна протидія будь-яким корупційним виявам, швидке та об'єктивне розслідування корупційних кримінальних правопорушень, невідворотність покарання за їх учинення для винних осіб, передусім чиновників

усіх рівнів в органах державної влади та на державній службі загалом.

У цьому контексті викликають занепокоєння дані міжнародних антикорупційних рейтингів і національних звітів протидії корупції в Україні. Так, індекси сприйняття корупції міжнародної організації Transparency International (Corruption Perceptions Index, далі – CPI) останніх років вказують на стабільно високий рівень корупції в нашій державі. Зокрема, у рейтингу CPI 2021 року Україна серед 180 країн світу посіла 122 місце (для порівняння – на одному рівні з такими африканськими державами, як Есватіні (Свазіленд), Замбія, Непал, Єгипет тощо), набравши 32 бали зі 100 можливих, опустившись у рейтингу на 5 пунктів порівняно з минулим роком, коли Україна 117 сходинку [1].

Це свідчить про наявність величезної прірви між Україною та країнами з низьким рівнем корупції та необхідність здійснення кропіткої

зосередженої роботи на шляху оздоровлення нашої держави від цієї «тяжкої недуги» [2].

Така вкрай незадовільна ситуація для України протягом десятиліть щодо рівня корупції, її небезпечність для всього суспільства та держави загалом зумовлюють активізацію наукового інтересу з боку вчених, а також практиків. Зокрема, наявна ситуація переконує в необхідності наукового супроводження діяльності суб'єктів боротьби з корупцією, зокрема в частині розслідування корупційних кримінальних правопорушень і криміналістичного забезпечення вказаної діяльності. Така проблематика має комплексний характер та охоплює техніко-криміналістичний, тактико-організаційний і методико-криміналістичний напрями й може бути вирішена шляхом розроблення теоретичних основ і науково-практичних рекомендацій розслідування злочинів корупційної спрямованості [3, с. 3].

Важливою складовою наукового пошуку у сфері криміналістичного забезпечення розслідування злочинів корупційної спрямованості є вирішення багатогранної проблеми із формування теоретичних основ і науково-практичних рекомендацій з криміналістичного дослідження особи злочинця (правопорушника), зокрема державного службовця-корупціонера. Проблема також пов'язана з побудовою комплексної криміналістичної методики – методики розслідування злочинів корупційної спрямованості (корупційних злочинів і злочинів, пов'язаних з корупцією) та системи ускладнених (родових, міжродових) і простих (видових, підвидових) методик розслідування [4, с. 92–94].

З огляду на те, що особа правопорушника (державного службовця – корупціонера) є одним з елементів криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень (зокрема корупційних), а суб'єктивна сторона слугує одним з основних елементів складу злочину, важливим та актуальним у контексті наукового пошуку ефективних інструментів боротьби з корупцією в Україні є ґрунтовне дослідження криміналістичної характеристики особи правопорушника – державного службовця, який вчиняє корупційні кримінальні правопорушення, пов'язані з одержанням неправомірної вигоди (які становлять серед них найбільшу частку), з ретельним аналізом криміналістичних і психологічних ознак цієї особи, її розгорнутої психологічної характеристики.

Мета і завдання дослідження

Мета статті полягає у висвітленні криміналістичних та психологічних ознак особи правопорушника – державного службовця, який вчиняє корупційні кримінальні правопорушення, пов'язані з одержанням неправомірної вигоди. Реалізація поставленої мети передбачає виконання таких

завдань: розглянути поняття та групи ознак особи злочинця (правопорушника), виокремивши серед них морально-психологічні, а саме психологічні, ознаки; розглянути поняття та структуру криміналістичної характеристики особи правопорушника, визначивши в ній роль і значущість психологічної характеристики особи; дослідити основні типи особи правопорушника-корупціонера та їхні ознаки; проаналізувати поняття «державний службовець», «службова особа», їх співвідношення в контексті кримінально-правової кваліфікації та криміналістичного дослідження особи – суб'єкта корупційних кримінальних правопорушень; визначити криміналістичні та психологічні ознаки особи правопорушника – державного службовця, який вчиняє корупційні кримінальні правопорушення, пов'язані з одержанням неправомірної вигоди, розкривши психологічну характеристику та психологічні особливості цієї особистості (загальні риси, ціннісні орієнтації, мета, мотив, мотивація та інші), їх системний взаємозв'язок з криміналістичними ознаками такої особи.

Виклад основного матеріалу

Передусім слід зазначити, що причинами існування корупції в системі органів державної влади визначають: зрощування державного апарату з підприємницькими та комерційними структурами, формування ділових стосунків поза межами правового поля; толерантне ставлення громадськості до існування корупції та сприяння її розвитку; бюрократичний характер процедур в органах державної влади та місцевого самоврядування; відсутність належного механізму здійснення ротатії кадрів; низький рівень оплати праці та надання соціальних послуг [5, с. 4].

Наведений перелік не є вичерпним, а тому для його дослідження й вивчення впливу одного фактору на інший наявні непоодинокі спроби їх групування. Задля наочності звернемо увагу на такий приклад їх об'єднання: політичні фактори (пов'язані з можливістю використовувати надані повноваження для задоволення приватних інтересів); економічні фактори (можливість використання державними службовцями їхніх повноважень у сфері управління економікою); правові фактори (неефективна система антикорупційних засобів та недосконале законодавство у сфері протидії корупції); організаційно-управлінські фактори (пов'язані з можливістю посадових осіб приймати рішення на власний розсуд, масовим заміщенням посад державних службовців шляхом використання особистих зв'язків); соціально-психологічні фактори (низька громадянська свідомість, менталітет, що деформується усвідомленням можливості без зайвих зусиль і втрати часу вирішити будь-яке питання, тощо); економічні фактори (складна

економічна ситуація в країні, низький рівень заробітної плати) [6].

Надалі сфокусуємо увагу саме на психологічних факторах, що впливають на вчинення правопорушником – державним службовцем корупційних кримінальних правопорушень, пов'язаних з одержанням неправомірної вигоди, детально наведемо психологічну характеристику та розглянемо психологічні особливості його особи, адже саме вони відіграють ключову роль під час прийняття рішення щодо вчинення корупційних кримінальних правопорушень цієї категорії.

Для повного та об'єктивного встановлення всіх обставин учинення державними службовцями корупційних кримінальних правопорушень, пов'язаних з одержанням неправомірної вигоди, якісного й успішного розслідування та швидкого розкриття вкрай необхідне системне криміналістичне дослідження цієї особи правопорушника, а також поглиблене вивчення таких її психологічних компонентів, як мотив вказаних неправомірних вчинків, мета, мотивація, визначення особливостей кримінально протиправної поведінки, що дасть змогу сформулювати дієвий механізм протидії та попередити можливість подальшої протиправної поведінки.

Загальновідомо, що більшість системоутворювальних елементів криміналістичної характеристики будь-яких кримінальних правопорушень визначає саме особа злочинця (правопорушника), безпосередньо впливаючи на механізм учинення кримінально-протиправного діяння загалом та його наслідки. Крім того, особа правопорушника (державного службовця – корупціонера) є ключовим елементом криміналістичної характеристики як корупційних кримінальних правопорушень, так і таких у сфері службової діяльності, зокрема пов'язаних з одержанням неправомірної вигоди, де чітко простежуються кореляційні зв'язки зі способами, обстановкою та слідами вказаних кримінальних правопорушень. Таким чином, фахові знання щодо цієї характеристики дозволять оптимізувати діяльність правоохоронних органів з виявлення, попередження та досудового розслідування зазначених кримінальних правопорушень, визначення оптимальних напрямів і методів їх документування, методик розслідування, а також протидії загалом.

У теорії криміналістики зусиллями науковців протягом XX–XXI століть розроблено декілька напрямів криміналістичного дослідження особи злочинця (правопорушника), причому в сучасний період у межах криміналістичної характеристики домінує підхід до вивчення такої особи як носія різних специфічних індивідуальних властивостей, зокрема їх психологічних складників, притаманних особистості, яка вчиняє конкретне кримінальне правопорушення. Його суть полягає у виявленні закономірних зв'язків між особливостями кримі-

нального правопорушення та певними ознаками суб'єкта злочину, які, за успішного виконання своїх завдань правоохоронними органами, виявляються в прогнозованих, передбачуваних слідством відповідних способів підготовки та вчинення винною особою кримінального правопорушення, у залишенні типових слідів учинення, які надалі можуть бути відшукані, вилучені, попри ретельне «замітання слідів».

Досягти на цьому поприщі результатів можливо, серед іншого, завдяки всебічному та швидкому встановленню зазначених закономірностей через призму того, що властивості будь-якої особистості певним чином позначаються на криміналістично релевантних ознаках кримінального правопорушення. Водночас від цих властивостей залежить характер такого кримінального правопорушення. У цьому контексті криміналістичну характеристику особи правопорушника розглядають як цілісну систему даних про особу, яка вчинила кримінальне правопорушення, що охоплює кримінально-правову, соціально-демографічну та психологічну характеристику цієї особи, а її якісна «наповненість» сприяє ефективному пошуку й викриттю (затриманню) правопорушника, збиранню достатніх доказів для подальшого притягнення до кримінальної відповідальності й доведення вини в суді.

Слушною є позиція Г. А. Матусовського, стосовно того, що кримінально-правова характеристика особи містить відомості про характер кримінального правопорушення, мету і мотив його вчинення тощо. Соціально-демографічна характеристика особи злочинця охоплює інформацію про її стать, громадянство, рід занять, соціальний статус, освітній рівень, наявність судимостей та інші дані. Натомість психологічна характеристика особи охоплює ціннісні орієнтації, погляди, переконання, прагнення особи правопорушника. Водночас інформація про особливості особи злочинця важлива для з'ясування механізму, способу вчинення кримінального правопорушення, виявлення осіб, причетних до нього, їх ролі в протиправному діянні [7, с. 63, 65].

Інші дослідники аргументовано зазначають, що особі злочинця притаманна система ознак і властивостей, які вказують на неї як на людину, що вчинила злочин. Так, наприклад, структуру особи злочинця сучасні науковці пропонують характеризувати за такими групами ознак [8; 9]:

- соціально-рольові (найближче оточення, побутові, сімейні, виробничі та загальноцивільні відносини);
- соціально-демографічні (стать, вік, освіта, соціальний стан, професія і вид занять, сімейний стан, місце проживання, матеріальне забезпечення та житлово-побутові умови);
- морально-психологічні (світогляд, ціннісні орієнтації, інтелектуальні ознаки, рольові особли-

вості, психічні аномалії, що не виключають осудність, рівень потреб);

– кримінально-правові (мотиви злочину, характер та спрямування посягань, одиночний чи груповий характер посягань, строк і вид покарання, стаття КК України).

До групи морально-психологічних ознак особи злочинця належать: моральні ознаки (характеризують світогляд людини, її духовність, погляди, переконання, ціннісні орієнтації). Саме в цій групі виявляється ставлення правопорушників – державних службовців до законодавчо закріплених правил етичної поведінки [10]; психологічні ознаки – особливості інтелектуальних, емоційних та вольових якостей особи злочинця; емоційні ознаки, що характеризують урівноваженість і стан перебігу нервових процесів (темперамент людини), ступінь емоційного збудження, силу й темп реагування на різні зовнішні ситуації тощо [11].

Варто погодитися з думкою науковців, що саме морально-психологічні риси та соціально-рольові ознаки формують психологічний портрет корупціонера, загалом до його характеристик належать: відчуття вседозволеності та впливовості; морально-духовний занепад (знищення чесності, заздрісність, здирство, зажерливість, марнославство); корисливі упередження (жага до накопичення, міцне прагнення до задоволення матеріальних потреб, культ грошей); навіюваність; схильність до ризику; відсутність емпатії; кар'єризм; показна контрольованість власної поведінки (низький рівень агресивності, імпульсивності, емоційної нестабільності) тощо [12, с. 278; 13, с. 36].

Також питанням характеристики особи злочинця (правопорушника) приділяли увагу українські вчені різних галузей права, зокрема з кримінального права, криміналістики, кримінології, юридичної психології, а саме Ю. Аленін, В. Голіна, І. Даньшин, А. Долгова, О. Джужа, В. Дрьомін, А. Закалюк, А. Зелінський, М. Коржанський, О. Костенко, О. Кулик, В. Шепітько, С. Яценко й інші, а особу злочинця у сфері службової та професійної діяльності, зокрема різні аспекти характеристики службових осіб у корупційних злочинах, досліджували П. Андрушко, О. Дудоров, Р. Максимович, М. Мельник, В. Навроцький, О. Светлов, Т. Слуцька, С. Чернявський тощо. У цьому напрямі не менш плідно працювали деякі сучасні зарубіжні колеги [13–18].

Водночас низка вітчизняних науковців присвятили праці аналізу особистісних характеристик, конкретних компетенцій і професійно важливих якостей державних службовців, серед них: Н. Артеменко, С. Загороднюк, Р. Кісіль, В. Малиновський, Н. Сидоренко, Л. Уманський, А. Чернишов, В. Шадриков та інші, а безпосередньо психологічним аспектам учинення особою правопорушником (зокрема державним службов-

цем) корупційних кримінальних правопорушень – О. Акімов, О. Кудерміна, О. Лозинський, І. Мезенцева, В. Нонік, О. Шевченко, С. Шрамко та інші дослідники.

Однак, попри те, що питання криміналістичної характеристики особи правопорушника – державного службовця, який вчиняє корупційні кримінальні правопорушення, пов'язані з одержанням тих чи інших різновидів неправомірної вигоди, зокрема нематеріального чи negroшового характеру, а також індивідуально-психологічні ознаки цих осіб, мають важливе науково-практичне значення, однак на сьогодні ця проблематика залишається ґрунтовно не дослідженою та без системної уваги з боку науковців з наведених вище галузей права. Тому відомості про осіб правопорушників як одного з основоположних елементів криміналістичної характеристики одержання державними службовцями неправомірної вигоди та їх психологічна характеристика потребують більш глибокого вивчення.

Аргументовано, що розгляд криміналістичної характеристики особи правопорушника – державного службовця, який вчиняє корупційні кримінальні правопорушення, пов'язані з одержанням неправомірної вигоди ґрунтується передусім на типах даних щодо неї.

Загальновідомо, що оскільки пропозиція чи обіцянка, а також надання державному службовцю неправомірної вигоди тісно пов'язані з її прийняттям, проханням надати й одержанням, то суб'єктами такої «двосторонньої угоди про підкуп» є відповідно дві особи – той, хто пропонує, обіцяє і надає неправомірну вигоду, і той, хто прийняв пропозицію, обіцянку, просить надати й одержує неправомірну вигоду (власне державний службовець). Причому різні за змістом діяння кожної з вказаних осіб спрямовані зрештою на досягнення однакової мети – усупереч вимогам закону отримання певного зиску.

Очевидно, що ключовою фігурою в зазначеній «двосторонній угоді» є власне державний службовець, адже він як службова особа наділений ознаками спеціального суб'єкта. Крім того, на кримінально-правову кваліфікацію діяння впливають його поведінка, форма вини, мета, мотив тощо.

Криміналістична характеристика особи правопорушника – державного службовця аналізованої групи корупційних кримінальних правопорушень виявляється у двох аспектах – психологічному та функціональному. Психологічний компонент дає змогу визначити суб'єктивну сторону таких складів злочинів, зокрема його цільову й мотиваційну сфери, натомість функціональний складник сприяє з'ясуванню механізму одержання неправомірної вигоди та інших важливих обставин об'єктивного характеру.

Водночас характеристика особи державного службовця, який вчиняє корупційні кримінальні правопорушення, пов'язані з одержанням неправомірної вигоди, охоплює також її значущі криміналістичні та психологічні ознаки, невіддільні від правового статусу цієї службовчої особи, що дає змогу на основі аналізу низки психологічних складників особистості, зокрема протиправних спрямувань (підпорядкування корисливо налаштованому середовищу, пріоритет особистих інтересів та інтересів вищого керівництва над службовими обов'язками та багато інших наведених нижче), встановити типові слідчі ситуації, вирішити питання щодо планування розслідування, тактики проведення більшості слідчих (розшукових) і процесуальних дій тощо.

Водночас потреба у вивченні психологічної характеристики особи правопорушника – державного службовця досліджуваної категорії корупційних кримінальних правопорушень зумовлена необхідністю врахування психологічних особливостей особистості державного службовця-корупціонера перед учиненням кримінально караних діянь та в процесі власне розслідування, що додатково сприятиме підвищенню ефективності проведення як оперативно-розшукових заходів, так і негласних слідчих (розшукових) дій. Крім того, обов'язкове взяття до уваги такої характеристики значно полегшить виявлення причин та умов, що детермінують учинення кримінальних правопорушень цього виду, правильність визначення меж індивідуальної відповідальності, а також загалом надасть змогу протидіяти злочинності у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг.

Функціональний аспект зумовлений тим, що для цієї категорії корупційних кримінальних правопорушень суб'єкт одержання неправомірної вигоди (правопорушник – державний службовець) обов'язково наділений відповідним правовим статусом, а саме є службовою особою. Слід зауважити, що вказаний напрям криміналістичного дослідження особи дозволяє визначити механізм учинення таких кримінальних правопорушень, способи та інші об'єктивні ознаки. Саме тому криміналістично релевантними ознаками особи правопорушника – державного службовця, який вчиняє корупційні кримінальні правопорушення, пов'язані з одержанням неправомірної вигоди, є: наявність в особи чітко визначеного правового статусу державного службовця (службової особи); встановлення на рівні нормативно-правових актів системи прав та обов'язків такої особи у відповідній сфері державної служби, коли прийняття тих чи інших рішень, учинення дій відбувається в межах її повноважень, хоча внаслідок корупційних домовленостей, зокрема щодо отримання неправомірної вигоди; закріплення в законодавстві відповідальності за корупційні кримінальні правопору-

шення, зокрема пов'язаних з одержанням неправомірної вигоди.

Для правильної визначеності кримінально-правової кваліфікації ще на початковому етапі розслідування аналізованої групи кримінальних правопорушень передусім слід з'ясувати зміст термінів «службова особа» та «державний службовець», їх спорідненість, адже професійна належність суб'єкта злочину в розслідуванні корупційних кримінальних правопорушень є визначальною.

Так, у примітці до ст. 364 Кримінального кодексу України передбачено, що суб'єктом корупційних кримінальних правопорушень, пов'язаних з одержанням неправомірної вигоди, є службові особи (аналогічно як і суб'єкт злочинів, передбачених ст. 364, 368, 368-5, 369 КК України), які постійно, тимчасово чи за спеціальним повноваженням здійснюють функції представників влади чи місцевого самоврядування, а також обіймають постійно чи тимчасово в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, на державних чи комунальних підприємствах, в установах чи організаціях посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій, або виконують такі функції за спеціальним повноваженням, яким особа наділяється повноважним органом державної влади, органом місцевого самоврядування, центральним органом державного управління зі спеціальним статусом, повноважним органом чи повноважною особою підприємства, установи, організації, судом або законом [19].

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про державну службу», державний службовець – це громадянин України, який обіймає посаду державної служби в органі державної влади, іншому державному органі, його апараті (секретаріаті), одержує заробітну плату за рахунок коштів державного бюджету та здійснює встановлені для цієї посади повноваження, безпосередньо пов'язані з виконанням завдань і функцій такого державного органу, а також дотримується принципів державної служби [10].

Ураховуючи наведені вище визначення понять, очевидно, що дія зазначених статей КК України поширюється на державних службовців як службових осіб, тобто вони є суб'єктами досліджуваної категорії кримінальних правопорушень.

Як уже з'ясовано, під час розслідування кримінальних проваджень за фактами вчинення державними службовцями корупційних кримінальних правопорушень, пов'язаних з одержанням неправомірної вигоди, суб'єктами злочинів здебільшого є всі категорії державних службовців, які одночасно відповідають ознакам поняття службової особи.

Щодо соціально-демографічної характеристики особи правопорушника – державного

службовця окресленої групи корупційних кримінальних правопорушень, слід зазначити, що беруть до уваги такі ознаки: вік особи, сімейний стан, наявність постійного місця проживання, освіта, національність, рід занять, працездатність, а також інші відомості, які підлягають статистичній обробці порівняно з даними офіційної демографічної статистики. Соціально-демографічні ознаки містять цінну кримінологічну інформацію про особу злочинця, а також дають змогу встановити зв'язки особи злочинця з типовими характеристиками всього суспільства [20, с. 87].

Повертаючись до розкриття питань психологічних аспектів характеристики особи правопорушника можна погодитись із позицією науковців стосовно того, що особі злочинця притаманні деформація моральних переконань, життєвих настанов, інтелектуальних та емоційно-вольових якостей [11].

З огляду на зміст загального поняття особи злочинця, особу державного службовця, який вчиняє корупційні кримінальні правопорушення, пов'язані з одержанням неправомірної вигоди, розуміють як комплекс психологічних властивостей, зумовлених особливостями обійманої посади та специфікою кола наданих владних чи посадових повноважень.

Діяльності держслужбовців притаманні такі психічні ознаки: усвідомлення перебування на державній службі та покладання на них виконання обов'язків представників влади, специфічних повноважень щодо здійснення функцій органів державної влади; усвідомлення того, що будь-які корупційні вияви, порушення під час виконання професійних обов'язків неприпустимі з огляду на прийняття присяги, а за їх допущення особу може бути притягнуто до юридичної відповідальності (дисциплінарної, адміністративної чи кримінальної); нехтування вимогами нормативно-правових актів, статутів, присяги, посадових інструкцій тощо.

Звернемо увагу на дослідників В. Квашич і С. Цагікян, які наголошують, що для подібних державних службовців є характерним негативне ставлення до закону і жага наживи, зневага до моральних і етичних норм, свідоме культивування аморальних колізій та ігнорування таких негативних наслідків, як дискредитація діяльності державного апарату та підрич принципів соціальної справедливості. Крім того, корупційному правопорушнику притаманний синдром кругової поруки, протекціонізм, психологія споживацтва, яка найчастіше превалює над усім іншим [21, с. 68–69].

У продовження тезису щодо кругової поруки також можна констатувати корисливу спрямовану діяльність таких державних службовців, їхньої професійної та моральної деформації, що виявляється, серед іншого, поблажливому ставленні до корупції з боку своїх колег [22].

Розглядаючи проблематику корупції серед державних службовців, вважаємо, що провідну роль під час прийняття ними рішення щодо вчинення корупційних кримінальних правопорушень, пов'язаних з одержанням неправомірної вигоди, відіграє почуття безкарності, що зумовлено слабкістю принципу невідворотності покарання, передбаченого ст. 7 Кримінального процесуального кодексу України [23].

Розкриваючи психологічні ознаки особи правопорушника – державного службовця, який вчиняє корупційні кримінальні правопорушення, пов'язані з одержанням неправомірної вигоди, доцільно більш детально проаналізувати особистісні характеристики державних службовців, особливості їхньої мотивації, що сприятиме об'єктивному вивченню особи державного службовця в аспекті вчинення ним таких протиправних дій. Зосередимося на тих індивідуально-психологічних особливостях зазначеної категорії осіб, урахування яких є передумовою виявлення, якісного документування та розслідування цієї категорії кримінальних правопорушень.

Так, більшість особистісних характеристик державних службовців, такі як організаторські, комунікативні, інтелектуальні, емоційно-вольові, виявляються в їхній повсякденній професійній діяльності, а низький рівень їх загалом, або гіперболізованість (особливо останніх із них), можуть не лише зумовлювати неналежне виконання цими особами професійних обов'язків, а й слугувати дороговказом їх кримінально протиправної поведінки під час ухвалення відповідних рішень, учинення дій або бездіяльності внаслідок корупційних дій, зокрема одержання неправомірної вигоди.

Слід зазначити, що державні службовці, які вчиняють досліджувані корупційні кримінальні правопорушення, з одного боку, характеризуються на глибинному рівні (зовні непомітному) низькою правосвідомістю та моральною культурою, що може свідчити про настання професійної деформації, а з іншого – одночасно є, як може здатися для сторонніх спостерігачів, зовні такими, що зазвичай викликають повагу, емоційно стійкими, з позитивною характеристикою за місцем роботи, однак у будь-якому випадку зазначені особи мають достатній фах і рівень інтелекту, володіють чималим досвідом у сфері своєї професійної діяльності, непоганими організаторськими здібностями, які дозволяють детально спланувати подібні кримінальні діяння та ретельно підготуватися до їх учинення на підставі психологічного налаштування та мисленнєвого процесу – продумування та «відпрацювання» обставин, що унеможливають виявлення корупційних діянь і встановлення винних осіб. Також наведені вище характеристики особистості державного службовця-корупціонера дозволяють за рахунок уміння встановлення

психологічного контакту і здійснення психологічного впливу переконати надати на висунутих ним умовах неправомірну вигоду, обрати один з прихованих способів учинення цього діяння, а потім, урахувуючи достатню обізнаність про прийоми та методи доказування, діяти таким чином, щоб нікому взагалі не стало відомо про його вчинення, залишаючись нерозкритим, вживати заходів протидії досудовому розслідуванню та/або правосуддю.

Поруч з дослідженням особистісних характеристик держслужбовців в аспекті вчинення ними зазначених корупційних кримінальних правопорушень, ґрунтовного вивчення потребує також їх мотивація як до професійної діяльності, так і до такої протиправної діяльності чи окремого корупційного діяння. Адже, як слушно зазначають науковці, нерозвинена система мотивації чиновників – поживне середовище для корупції в державних установах [24].

У контексті розкриття вказаних питань мотивації слушною є думка Н. Сидоренко, яка стверджує, що в процесі професійної діяльності державних службовців відбувається зіставлення власної мотиваційної структури з тими аспектами професійної діяльності, які можуть задовольнити її потреби [25].

Слід також зазначити, що якщо в професійному середовищі держслужбовець не може гармонійно оволодіти професією, що супроводжується зміною системи професійних мотивів, то позбавлена мотивації діяльність стає лише інструментом досягнення інших, окрім службової діяльності, цілей, зокрема корупційних. Зазначене може виявлятися у використанні займаної посади та службового становища, а так само робочого часу переважно для вирішення особистих корупційних питань, налагодження корупційних зв'язків шляхом зловживання службовим становищем, одержання хабарів (неправомірної вигоди). Саме тому під час визначення психологічної характеристики державних службовців-корупціонерів важливо враховувати, наскільки представлені в структурі мотивації до професійної діяльності цих державних службовців ті компоненти, що виражають основні потреби людини (матеріальні, соціальні тощо).

Водночас процес дослідження мотивації вказаної категорії фахівців має базуватися на таких ключових аспектах: мотиви поведінки державних службовців є прихованими, неконкретними й варіативними, а характер панівної мотивації значною мірою залежить від того, які саме потреби є першочерговими; мотиваційний процес є динамічним, а ієрархія мотивів може змінюватись у кожній конкретній ситуації; мотивація є суб'єктивною, а сила та стійкість мотивів – унікальними для кожної людини і по-різному впливають на її поведінку. Крім того, варто уваги

фактор професійної деформації фахівців, яка може стати підґрунтям для вчинення особою протиправних дій. Адже, як слушно зазначають науковці, професійна деформація поступово формує базис для порушення процедури реалізації службових повноважень, отже, неминуче призводить до дефектів у правозастосуванні, деякі з яких виявляються в корупційних формах [26]. Загалом професійна деформація є тривалим процесом трансформації особистості в специфічних умовах професійного середовища, пов'язаним з виникненням певних психологічних змін, що породжуються професійною діяльністю і впливають на рівень її реалізації [27].

Мотивації ґрунтується на гіпертрофованому прагненні до задоволення матеріальних потреб, браку духовного розвитку, схильності до ризику, байдужості до інтересів інших людей, заздрісності, амбіційності, користоловстві, кар'єризмі тощо. Усе це свідчить про деформовану ціннісну орієнтацію державних службовців [28 с. 72].

Водночас аналіз ієрархії мотиваційних цінностей державних службовців засвідчує, що на їх мотивацію стати на «корупційний шлях» також додатково впливають усвідомлення наявності численних фактів, притаманних реаліям сьогодення в Україні, коли керівні посади в державних органах зазвичай обіймають люди з високим рівнем фактичного (а не як зазначено в поданих відповідних деклараціях).

Таким чином, зазначені психологічні феномени (комплекс особистісних характеристик, особливості мотивації до службової діяльності, основні аспекти професійної деформації фахівців) потребують обов'язкового врахування в процесі здійснення психологічної характеристики особи державного службовця в аспекті вчинення ним корупційних кримінальних правопорушень, пов'язаних з одержанням неправомірної вигоди, що дасть змогу об'єктивно встановити деталі та мотивацію цих діянь, виявити механізми кримінально-протиправної поведінки й розробити відповідні рекомендації для виявлення, протидії та запобігання кримінально протиправним діянням цієї категорії, а також сприятиме виконанню проміжних криміналістичних і стратегічних завдань кримінального провадження загалом.

У криміналістичній літературі виокремлюють декілька типів особи правопорушника-корупціонера, класифікуючи їх за рівнем та стійкістю корупційної спрямованості на ініціативний (позаситуативний, системний), конформний та вимушений (ситуативний) [8; 9].

Однак ознаки конформного та вимушеного (ситуативного) типу особи правопорушника-корупціонера настільки схожі, а відмінності – мінімальні, що виправдано їх розглядати в єдності – у межах одного типу (ситуативного).

Тому в контексті криміналістичного дослідження особи правопорушника – державного службовця, який вчиняє корупційні кримінальні правопорушення, пов'язані з одержанням неправомірної вигоди, оптимальною буде класифікація, за якої виокремлюють два типи правопорушника-корупціонера – системний і ситуативний.

Представникам системного типу правопорушника-корупціонера державного службовця притаманні такі загальні риси: формування його особистості відбувається шляхом сприйняття ідеї про культ грошей, збагачення будь-якими способами, зокрема шляхом учинення корупційних діянь, свідомо ігноруючи прийняті в державі та суспільстві правові й соціальні норми; свої корисливі, індивідуально-егоїстичні спонукання державний службовець всіляко заохочує, а не стримує; домінування егоїзму та особистого успіху в таких осіб породжує продажність, цинізм, безвідповідальність, заздрість, кар'єризм, вседозволеність, розрахунок і обережність, готовність принести в жертву неправомірній вигоді норми моралі, професійну честь та репутацію; цей тип створює ситуації постійної необхідності власного незаконного заохочення, адже в такий спосіб зростає достаток; державна установа розглядається ним як місце, пов'язане з одержанням неправомірної вигоди на постійній основі; прохання, одержання, а згодом й вимагання надати неправомірну вигоду для такого державного службовця стає нормою поведінки; поєднання зазначених негативних рис з достатнім досвідом професійної діяльності та знаннями, високим освітнім рівнем, неабиякою працездатністю, гнучкістю, пристосуванням до різних життєвих ситуацій, комунікабельністю, діловитістю, постійним прагненням до підтримання/покращення соціального статусу тощо.

Натомість представника ситуативного типу правопорушника-корупціонера державного службовця характеризують такі ознаки: здебільшого законослухняна орієнтація; факт одержання неправомірної вигоди державним службовцем відбувається внаслідок ситуації, що виникла, а не з його ініціативи; у таких осіб відсутня яскраво виражена корислива домінанта, але з огляду на невисоку заробітну плату від держави, вони розглядають неправомірну вигоду як «компенсаторну винагороду» за їхню працю; одержання неправомірної вигоди відбувається також через схильність державного службовця до конформізму, особливо якщо в державній установі корупцію вважають нормальним, допустимим явищем; такі особи легко піддаються чужому впливу, так званім «дружнім» порадам колег, керівництва або друзів з аналогічними поглядами чи «корупційним бекграундом».

Слід зауважити, що тип правопорушника-корупціонера державного службовця може

швидко варіюватися з самого початку роботи залежно від розмірів хабарів (неправомірної вигоди) та частоти їх отримання.

Також цікавими з наукової точки зору є дослідження з приводу можливості взаємозв'язку розміру хабаря та заробітної плати державного службовця.

У цьому контексті показовим є приклад, описаний у науковій праці зарубіжних учених Рея Фісмана та Міріама Голдена: в Індії 1997 року зарплати працівників митниці підвищили вдвічі, втім це не вплинуло на зростання митних надходжень, що могло свідчити про продовження службовцями одержувати хабарі, як і до цього. Економісти під час дослідження цієї проблеми дійшли висновку, що причина може критися у високих митних тарифах. Торгові митні бар'єри створювали настільки сприятливі можливості для корупції, що навіть двократне підвищення зарплат не слугувало достатнім стимулом для припинення подальшого отримання неправомірної вигоди з використанням службового становища [16].

Вітчизняні вчені також наголошують на відсутності прямого зв'язку між заробітною платою та діяльністю працівника, оскільки потреби людини безмежні і вони завжди зростають швидше, ніж її прибутки, а отже, жодна заробітна плата не зможе їх остаточно задовольнити [29, с. 143; 30, с. 77].

У науковій спільноті щодо вказаних питань існують й інші дискусійні думки, які зводяться до того, що низький рівень матеріального забезпечення державних службовців не лише не стимулює їх до ефективної роботи, він спонукає їх до пошуку нових джерел доходів. Як зазначає С. Роуз-Аккерман, з огляду на те, що державні службовці мало заохочені рівнем офіційної заробітної плати, хабарі впливають на них як стимуляційні бонуси [17, с. 148]. Цю позицію поділяє В. Щегорцова, зазначаючи, що низька заробітна плата спонукає державних службовців до корупційних діянь [31, с. 443]. Крім того, наприклад, досвід розвинених країн свідчить про пряму пропорційну залежність матеріальної привабливості служби в поліції і зниження корупціогенних факторів в їх лавах. Підвищення матеріального забезпечення працівників поліції призвело до різкого скорочення корупції поліцейських нижчої ланки, які брали хабарі в дрібних порушників, але збереглися на рівні керівної ланки поліції [32, с. 22].

Незалежно від типу корупціонера – державного службовця, його мотиви завжди залишаються корисливими, а метою є незаконне збагачення, зокрема, одержання неправомірної вигоди.

Мету одержання неправомірної вигоди службовою особою пропонуємо поділити на: 1) особисту, якщо особа правопорушника за допомогою неправомірної вигоди намагається одержати певні блага для себе; 2) для задоволення інтересів третіх осіб, зокрема членів

сім'ї, близьких родичів тощо, у матеріальному та психологічному благополуччі яких зацікавлена особа; 3) корпоративну, коли завдяки неправомірній вигоді набуваються блага для групи осіб чи організації. Такі самі положення варто застосувати й до мети одержання неправомірної вигоди державним службовцем у межах досліджуваної категорії корупційних кримінальних правопорушень.

Таким чином, вивчаючи психологічну характеристику особистісних рис та індивідуально-психологічних особливостей особи правопорушника – державного службовця (корупціонера), констатуємо, що їх глибоке вивчення разом з криміналістичною характеристикою такої особи відіграє провідну роль у процесі розслідування та розкриття корупційних кримінальних правопорушень, зокрема пов'язаних з одержанням неправомірної вигоди, а також протидії їм.

Резюмуючи, слід додати, що запозичений термін «корупціонер» у нашій мовній конструкції звучить для значної кількості представників українського суспільства, на жаль, психологічно нейтрально, він не закріпився як асоціативний ярлик у пам'яті поколінь. На сьогодні в умовах героїчної боротьби українських захисників, які стримують військову агресію держави-окупанта, виборюють свободу та незалежність України, разом з продовженням боротьби всередині країни на антикорупційному фронті з корупціонерами всіх рівнів, передусім з числа всіх державних службовців, постановка в один ряд термінів «зрадник держави» та «корупціонер» матиме сильний психологічний і демонстраційний ефекти. Адже за своєю суттю особа, яка ставить свої меркантильні інтереси вище від національних, є зрадником інтересів нації. Не наполягаючи на продовженні наукової дискусії щодо обов'язковості прирівняння зазначених термінів, констатуємо, що, на жаль, подана 2020 року аналогічна за змістом петиція до Президента України (№ 22/106670-еп) не набрала достатньої кількості голосів, що цілком корелюється з високою готовністю українців до корупційних обрядок [33].

Наукова новизна

За результатами проведеного дослідження обґрунтовано необхідність обов'язкового врахування під час криміналістичного дослідження особи правопорушника – державного службовця, який вчиняє корупційні кримінальні правопорушення, пов'язані з одержанням неправомірної вигоди, у системному взаємозв'язку криміналістичних та психологічних ознак такої особи, індивідуально-

психологічних особливостей, що впливають на формування мети, мотиву, мотивації тощо як передумови для успішного виявлення, попередження, якісного документування та ефективного розслідування цієї категорії кримінальних правопорушень, що дає змогу на основі аналізу низки психологічних складників такої особистості встановити типові слідчі ситуації, вирішити питання щодо планування розслідування, тактики проведення більшості слідчих (розшукових) та процесуальних дій, а також сприятиме виконанню проміжних криміналістичних і стратегічних завдань кримінального провадження загалом.

Висновки

Отже, криміналістичне дослідження особи правопорушника-корупціонера (зокрема з-поміж державних службовців) має бути комплексним, його слід проводити з достатньою глибиною вивчення не лише суто криміналістичних ознак такої особи, а також в поєднанні з психологічними ознаками та з урахуванням їх взаємозв'язку.

З огляду на те, що вчинення держслужбовцями та іншими посадовцями кримінально-караних корупційних діянь, у т.ч. пов'язаних з одержанням неправомірної вигоди, належать до категорії так званих інтелектуальних злочинів запорукою успішності боротьби з ними є врахування в процесі виявлення, документування та розслідування криміналістичних і психологічних ознак такої особи правопорушника детальної її психологічної характеристики. Це надасть можливість виявити чинники генезису особи правопорушника – державного службовця, який вчиняє корупційні кримінальні правопорушення, зокрема пов'язані з одержанням неправомірної вигоди, встановити детермінації та весь механізм кримінально протиправної поведінки, зібрати достатні докази для притягнення до кримінальної відповідальності та засудження винної особи, з урахуванням чого можуть бути досягнуті завдання успішного виявлення, попередження, якісного документування та ефективного розслідування вказаних корупційних кримінальних правопорушень, а також запобігання вчиненню нових.

Водночас слід урахувати, що одними з ефективних інструментів, які можуть стратегічно забезпечити позитивні науково-прикладні результати в протидії корупції в Україні, є системне дослідження криміналістичних і психологічних ознак особи правопорушника, зокрема державного службовця, який вчиняє корупційні кримінальні правопорушення, передусім пов'язані з одержанням неправомірної вигоди.

REFERENCES

- [1] *Bez prohresu - Ukraina v indeksi spyiniattia koruptsii-2021 [Without progress - Ukraine in the index of perception of corruption-2021]*. (2022). *Transparency International Ukraine*. Retrieved from <https://ti-ukraine.org/en/news/no-progress-ukraine-s-result-in-the-corruption-perceptions-index-2021> [in Ukrainian].
- [2] *Corruption Perceptions Index (2020)*. *Transparency International Ukraine*. Retrieved from <https://www.transparency.org/en/cpi/2020/index/ukr> [in Ukrainian].
- [3] Shepitko, V.Yu., & Zhuravel, V.A. (2013). *Rozsliduvannia zlochnyiv koruptsiinoi spriamovanosti [Investigation of corruption-oriented crimes]*. Kharkiv: Kharkiv yuryd. [in Ukrainian].
- [4] Zhuravel, V.A. (2012). *Kryminalistychni metodyky: suchasni naukovi kontseptsyi [Forensic methods: modern scientific concepts]*. Kharkiv: Apostil [in Ukrainian].
- [5] Poberezhnyi, V.V. *Sutnist ta prychny koruptsii v systemi orhaniv derzhavnoi vlady [The essence and causes of corruption in the system of state authorities]*. Retrieved from <http://academy.gov.ua/ej/ej12/txts/10pvvodv.pdf> [in Ukrainian].
- [6] Musienko, A. (2019) *Pro prychny koruptsii abo koruptsiohenni faktory [About the causes of corruption or corruption-inducing factors]*. Retrieved from <https://kr.dsp.gov.ua/index.php/4696-%20ko17-09-19> [in Ukrainian].
- [7] Matusovskiy, G.A. (1999). *Ekonomicheskie prestupleniia: kriminalisticheskiy analiz [Economic crimes: forensic analysis]*. Kharkov: Konsum [in Russian].
- [8] Zelinskiy, A. (1999). *Kriminalnaia psikhologiya [Criminal psychology]*. Kyiv [in Russian].
- [9] Dzhuzha, O.M., Kondratiev, Ya.Yu., & Kulyk, O.H. (et al.). (2002). *Kryminolohiia [Criminology]*. O.M. Dzhuzha (Eds.). Kyiv: Yurinkom Inter [in Ukrainian].
- [10] Trepak, V.M. (2020). *Protydiia koruptsii v Ukraini: teoretyko-prykladni problemy [Combating corruption in Ukraine: theoretical and applied problems]*. Lviv: LNU im. I. Franka [in Ukrainian].
- [11] Moore, C. (2009). Psychological processes in organizational corruption. *Psychological Perspectives on Ethical Behavior and Decision Making*, 35-71. Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/290858988_Psychological_perspectives_on_corruption.
- [12] Kryminalnyi kodeks Ukrainy: vid 5 kvit. 2001 r. No. 2341-III [Criminal code of Ukraine from April 5, 2001, No. 2341-III]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> [in Ukrainian].
- [13] Zakon Ukrainy "Pro derzhavnu sluzhbu": vid 10 hrud. 2015 r. No. 889-VIII [Law of Ukraine "On Civil Service" from December 10, 2015, No. 89-VIII]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19#Text> [in Ukrainian].
- [14] Ivanov, Yu.F., & Dzhuzha, O.M. (2006). *Kryminolohiia [Criminology]*. Kyiv: Palyvoda A.V. [in Ukrainian].
- [15] Martynenko, V.O. (2017). Kryminolohichna kharakterystyka osoby derzhavnoho sluzhbovtstva, yakyi zlovzhyvaie vladou abo sluzhbovym stanovyschem [Criminological characteristics of a civil servant who abuses power or official position]. *Naukovyi visnyk Natsionalnoi akademii vnutrishnikh sprav, Scientific Journal of the National Academy of Internal Affairs*, 1(102), 99-110. Retrieved from <http://elar.naiu.kiev.ua/handle/123456789/2272> [in Ukrainian].
- [16] Kudermyna, O.I., Kazmirenko, L.I., Androsiuk, V.H., & Fodchuk, A.B. (2019). *Psykhologichni zasady zapobihannia koruptsiinym pravoporushenniam v orhanakh derzhavnoi vlady ta mistsevoho samovyaduvannia [Psychological principles of preventing corruption offenses in state and local self-government bodies]*. Kyiv: Nats. akad. vnutr. sprav [in Ukrainian].
- [17] Akimov, O.O. (2014). Psykhologichni aspekty proiaviv koruptsii v derzhavnomu upravlinni [Psychological aspects of manifestations of corruption in public administration]. *Derzhavne upravlinnia: teoriia ta praktyka, Public administration: theory and practice*, 1, 181-188 [in Ukrainian].
- [18] Artemenko, N.F. (2016). Osoblyvosti motyvatsii personalu u sferi derzhavnoi sluzhby [Peculiarities of personnel motivation in the field of public service]. *Kadrova polityka ta publichna sluzhba, Personnel policy and public service*, 4-5(30-31), 37-47 [in Ukrainian].
- [19] Sydorenko, N.S. (2013). Strukturni komponenty profesiinoi kultury derzhavnykh sluzhbovtstv [Structural components of the professional culture of civil servants]. *Kadrova polityka ta publichna sluzhba, Personnel policy and public service*, 1(1), 37-47 [in Ukrainian].
- [20] Kisil, R., (2013). Profesiina deformatsiia ta moralno-psykhologichna reaksiohizatsiia sluzhbovoi osoby yak formy mikrosotsialnykh naslidkiv koruptsii: deontologichniy analiz [Professional deformation and moral-psychological reaxiologization of an official as a form of microsocioal consequences of corruption: deontological analysis]. *Naukovyi visnyk Lvivskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav, Scientific Bulletin of the Lviv State University of Internal Affairs*, 1, 153-163 [in Ukrainian].
- [21] Kisil, Z.R. (2011). Pravovi ta psykhologichni zasady zapobihannia profesiinii deformatsii pratsivnykiv orhaniv vnutrishnikh sprav Ukrainy [Legal and psychological principles of prevention of professional deformation of employees of internal affairs bodies of Ukraine]. *Doctor's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
- [22] Shostko, O.Yu. (2014). Kryminolohichna kharakterystyka koruptsiinoi zlochnynosti v Ukraini [Criminological characteristics of corruption crime in Ukraine]. *Pytannia borotby zi zlochnynistiu, The issue of fighting crime*, 28, 69-78. Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].
- [23] Fiřar, M., Krĉál, O., Stanĉk, R., & řpalek, J. (2020). Committed to Reciprocate on a Bribe or Blow the Whistle: The Effects of Periodical Staff-Rotation in Public Administration. *Public Performance & Management*, 44(2), 404-424. DOI: <https://doi.org/10.1080/15309576.2020.1812410>.

- [24] Dávid-Barrett, E., & Fazekas, M. (2020). Grand corruption and government change: an analysis of partisan favoritism in public procurement. *Eur J Crim Policy Res*, 26, 411-430. DOI: <https://doi.org/10.1007/s10610-019-09416-4>.
- [25] Fisman, R. & Golden, M.A. (2017). *Corruption: What Everyone Needs to Know*. New York: Oxford University Press. Retrieved from <https://www.researchgate.net/publication/327202630>. DOI: <https://doi.org/10.1111/1475-4932.12432>.
- [26] Maitus, V.Iu. (2003). *Korruptsiia: Ekonomicheskii i informatsionnyi analiz [Corruption: Economic and informational analysis]*. Kiev: Nora-print [in Russian].
- [27] Gavrilov, M.V. (2006). *Modelirovanie v antikorrupcionnoy politike [Modeling in anti-corruption policy]. Pravovedenie, Jurisprudence*, 2, 74-85 [in Russian].
- [28] Rose-Akkerman, S. (2004). *Koruptsiia ta uriaduvannia: prychny, naslidky ta zminy [Corruption and Government Causes, Consequences, and Reform]*. (S. Kokiziuk, R. Tkachuk, Trans). Kyiv: K.I.S. [in Ukrainian].
- [29] Shchegortsova, V.M. (2008). Motyvatsiia yak zasib podolannia koruptsii v orhanakh derzhavnoho upravlinnia Ukrainy [Motivation as a means of overcoming corruption in the state administration bodies of Ukraine]. *Efektivnist derzhavnoho upravlinnia, Personnel policy and public service*, 14/15, 441-450 [in Ukrainian].
- [30] Latov, Iu.V. (2013). Zarubezhnyy opyt protivodeystviia koruptsii v politsii [Foreign experience in combating corruption in the police]. *Terra Economicus*, 2(11), 16-24 [in Russian].
- [31] Bálint, Madlovics, & Bálint, Magyar. (2020). Post-communist predation: modeling reiderstvo practices in contemporary predatory states. *Public Choice*, 187, 247-273, DOI: <https://doi.org/10.1007/s11127-019-00772-7>.
- [32] *Pryrivniaty koruptsiu do derzhavnoi zrady, koruptsioneriv do zradnykiv batkivshchyny (No. 22/106670-ep) [Equate corruption with treason, corrupt people with traitors to the motherland (No. 22/106670-ep)]*. (2020). *Ofitsiine Internet-predstavnytstvo Prezydenta Ukrainy, The website of Official online representation of the President of Ukraine*. Retrieved from <https://petition.president.gov.ua/petition/106670> [in Ukrainian].
- [33] *Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy: vid 13 kvit. 2012 r. No. 4651-VI [Criminal Procedure Code of Ukraine from April 13, 2012, No. 4651-VI]*. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> [in Ukrainian].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- [1] Без прогресу – Україна в індексі сприйняття корупції-2021. *Transparency International Ukraine*. 2022. URL: <https://ti-ukraine.org/news/bez-progresu-rezultat-ukrayiny-v-indeksi-spryinyattya-koruptsiyi-2021>.
- [2] Corruption Perceptions Index. *Transparency International Ukraine*. 2020. URL: <https://www.transparency.org/en/cpi/2020/index/ukr>.
- [3] Шепітько В. Ю., Журавель В. А. Розслідування злочинів корупційної спрямованості : наук.-практ. посіб. Харків : Харків юрид., 2013. 220 с.
- [4] Журавель В. А. Криміналістичні методи: сучасні наукові концепції : монографія. Харків : Апостіль, 2012. 304 с.
- [5] Побережний В. В. Сутність та причини корупції в системі органів державної влади. URL: <http://academy.gov.ua/ej/ej12/txts/10pvvodv.pdf>.
- [6] Мусієнко А. Про причини корупції або корупціогенні фактори. 2019. URL: <https://kr.dsp.gov.ua/index.php/4696-%20ko17-09-19>.
- [7] Матусовский Г. А. Экономические преступления: криминалистический анализ. Харьков : Консум, 1999. 480 с.
- [8] Зелинский А. Криминальная психология : науч.-практ. изд. Киев, 1999. 240 с.
- [9] Кримінологія : підручник / [О. М. Джужа, Я. Ю. Кондратьєв, О. Г. Кулик та ін.] ; за заг. ред. О. М. Джужі. Київ : Юрінком Інтер, 2002. 416 с.
- [10] Про державну службу : Закон України від 10 груд. 2015 р. № 889-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19#Text>.
- [11] Мартиненко В. О. Кримінологічна характеристика особи державного службовця, який зловживає владою або службовим становищем. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2017. № 1 (102). С. 99–110. URL: <http://elar.naiu.kiev.ua/handle/123456789/2272>.
- [12] Трепак В. М. Протидія корупції в Україні: теоретико-прикладні проблеми : монографія. Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2020. 444 с.
- [13] Moore C. Psychological processes in organizational corruption. *Psychological Perspectives on Ethical Behavior and Decision Making*. 2009. P. 35–71. URL: https://www.researchgate.net/publication/290858988_Psychological_perspectives_on_corruption.
- [14] Fišar M., Krčál O., Staněk R., Špalek J. Committed to Reciprocate on a Bribe or Blow the Whistle: The Effects of Periodical Staff-Rotation in Public Administration. *Public Performance & Management*. 2021. Vol. 44. Issue 2. P. 404–424. DOI: <https://doi.org/10.1080/15309576.2020.1812410>.
- [15] Dávid-Barrett E., & Fazekas M. Grand corruption and government change: an analysis of partisan favoritism in public procurement. *Eur J Crim Policy Res*. 2020. No. 26. P. 411–430. DOI: <https://doi.org/10.1007/s10610-019-09416-4>.
- [16] Fisman R., Golden M. A. *Corruption: What Everyone Needs to Know*. New York : Oxford University Press, 2017. URL: <https://www.researchgate.net/publication/327202630>. DOI: <https://doi.org/10.1111/1475-4932.12432>.
- [17] Роуз-Аккерман С. Корупція та урядування: причини, наслідки та зміни / пер. С. Кокізіук, Р. Ткачук. Київ : К.І.С., 2004. 296 с.
- [18] Bálint Madlovics, Bálint Magyar. Post-communist predation: modeling reiderstvo practices in contemporary predatory states. *Public Choice*. 2020. No. 187. P. 247–273. DOI: <https://doi.org/10.1007/s11127-019-00772-7>.
- [19] Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.
- [20] Іванов Ю. Ф., Джужа О. М. Кримінологія : навч. посіб. Київ : Паливода А. В., 2006. 264 с.

- [21] Кудерміна О. І., Казміренко Л. І., Андросюк В. Г., Фодчук А. Б. Психологічні засади запобігання корупційним правопорушенням в органах державної влади та місцевого самоврядування : навч. посіб. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2019. 168 с.
- [22] Акімов О. О. Психологічні аспекти проявів корупції в державному управлінні. *Державне управління: теорія та практика*. 2014. № 1. С. 181–188.
- [23] Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.
- [24] Артеменко Н. Ф. Особливості мотивації персоналу у сфері державної служби. *Кадрова політика та публічна служба*. 2016. № 4–5 (30–31). С. 37–47.
- [25] Сидоренко Н. С. Структурні компоненти професійної культури державних службовців. *Кадрова політика та публічна служба*. 2013. № 1 (1). С. 84–91.
- [26] Кісіль Р. Професійна деформація та морально-психологічна реакціологізація службової особи як форми мікросоціальних наслідків корупції: деонтологічний аналіз. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2013. № 1. С. 153–163.
- [27] Кісіль З. Р. Правові та психологічні засади запобігання професійній деформації працівників органів внутрішніх справ України : дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.06. Київ, 2011. 522 с.
- [28] Шостко О. Ю. Кримінологічна характеристика корупційної злочинності в Україні. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2014. Вип. 28. С. 69–78.
- [29] Мейтус В. Ю. Коррупция: Экономический и информационный анализ. Киев : Нора-принт, 2003. 257 с.
- [30] Гаврилов М. В. Моделирование в антикоррупционной политике. *Правоведение*. 2006. № 2. С. 74–85.
- [31] Щегорцова В. М. Мотивація як засіб подолання корупції в органах державного управління України. *Ефективність державного управління*. 2008. Вип. 14/15. С. 441–450.
- [32] Латов Ю. В. Зарубежный опыт противодействия коррупции в полиции. *Terra Economicus*. 2013. № 2. Т. 11. С. 16–24.
- [33] Прирівняти корупцію до державної зради, корупціонерів до зрадників батьківщини (№ 22/106670-ен). *Офіційне Інтернет-представництво Президента України*. URL: <https://petition.president.gov.ua/petition/106670>.

Стаття надійшла до редколегії 02.09.2022

Shmitko V. – Postgraduate Student of the Department of Criminology and Forensic Medicine of the National Academy of Internal Affairs, Kyiv, Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2876-7636>

Criminalistic and Psychological Signs Person of the Offender-State Servant, who Commits Corruption Criminal Offenses Related to Obtaining Unlawful Benefits

The **purpose** of the article is research criminalistic and psychological signs person of the offender-state servant, who commits corruption criminal offenses related to obtaining unlawful benefits. The **methodological basis** of the study is a dialectical-materialist method that helped to understand the object of study in the context of combining the needs of science and practical activities of law enforcement agencies; methods of formal logic (analysis, synthesis, deduction, induction, analogy, abstraction), which made it possible to consider in more detail criminalistic and psychological signs person of the offender-state servant, who commits corruption criminal offenses related to obtaining unlawful benefits. In addition to the above-mentioned general scientific methods, special legal methods were also used in the research: comparative legal – during the analysis of legislation, scientific categories, definitions and approaches; historical and legal – to highlight the content of basic concepts based on scientific views and provisions of current legislation; method of system analysis – for a comprehensive generalization of criminalistic and psychological signs of the indicated person of the offender-state servant. At the same time, the research was carried out on the basis of the study and analysis of the scientific works of both Ukrainian and foreign scientists in the sciences of the criminal cycle and legal psychology. The **scientific novelty** of the work consists in highlighting the systemic relationship criminalistic and psychological signs person of the offender-state servant, who commits corruption criminal offenses related to obtaining unlawful benefits. The need to take into account during the criminalistic research of such an offender-public servant her individual and psychological characteristics is substantiated, which affect the formation of the goal, motive, motivation, etc. as prerequisites for successful detection, prevention, documentation, investigation of this category of crimes. **Conclusions.** One of the effective tools that can strategically provide positive scientific and applied results in combating corruption in Ukraine is a thorough research of criminalistic and psychological signs person of the offender-corruptor (including state servant), who commits corruption criminal offenses, in particular, related to obtaining unlawful benefits. This will provide an opportunity to identify the factors of the genesis of such an offender-state servant, establish determinations and the entire mechanism of criminal behavior, gather sufficient evidence to prosecute and convict the guilty person, on the basis of which the tasks of detection, prevention, high-quality documentation and successful investigation of the specified crimes can be achieved, as well as prevention of the commission of this category of crimes.

Keywords: corruption; official; undue advantage; psychological characteristics; civil servant; criminal offence.